

СВЕТИТЕЉИ И СВЕТОСТ У ГРАЂАНСКОЈ ПОЕЗИЈИ

др Чедомир Ребић
научни савјешник

Апстракт: У раду се открива учешће светитеља у живој српској народа, њихова мучеништва и страдања којим су учврстили хришћанску вјеру и створили чврсту везу Цркве и народа. Ту је приказан живој оних Божијих угодника који су свој живој посветили јеванђељској истини; што је духовна традиција српској народа сачувала у свој древности и истинитости.

На темама и мотивима о светости и врлинском животу створене су поетске конкретизације које побуђују мисли од чулно спознатљивој према узвишеном и лијепом; које подстиче наше духовно ревновање. Христово присуство на овоме свијету, Његово крсно страдање и мучеништво, побједа над смрћу, над тријехом и ђаволом, и друге тајне јеванђељске истине, уводи у исходиште поетских тема и мотива српских pjesника. На тим темама и мотивима сагледава се духовна дубина поезије и кретање духа pjesника.

Кључне ријечи: Светитељи и светост, духовно наслеђе, помјерени културни центри, српска грађанска поезија, повезаност Цркве и народа.

„Него по Светоме који вас је позвао,
будите и сами свети у свему живљењу“
(1. Пт. 1, 15)

Непосредно учешће Светитеља у Христовом животу, њихова страдања и мучеништва, учвршћивали су хришћанску вјеру и водили путем спасења. Поука Светог Апостола Павла — „угледајте се на мене, као и ја на Христа“ (1. Кор. 11, 1) — развијала је схватање зашто хришћани свој живот посвећују јеванђељском истином. Бесмртност и вјечност, светост и божанска савршеност, којој су тежили Светитељи, ушло је у Свето Предање; свети људи су свој благодатни живот проводили по том обрасцу, и њихов живот је постао узор врлинског живота.

Српска грађанска поезија XVIII и с почетка XIX стољећа испуњена је и темама и мотивима о светости и врлинском животу светитеља. Кроз поетске конкретизације о јеванђељском животу Божијих угодника, pjesници су жељели да поучавају у мудрости. Поетичне представе побуђивале су на јеванђељско добро; јака осјећања водила су од чулно спознатљивога према духовно узвишеном. *Песн*

свјатим архистрашијом („*Предел сеј војинствени*“)¹ казује о „војводама војске Господње“ (Инав. 5, 14), о арханђелима од којих су најпознатији Михаил и Гаврил. Свети Архангел Гаврил је благовјесник Божији који је Захарију јавио о рођењу Претече и о себи овако рекао: „Ја сам Гаврило који стојим пред Богом, и послан сам да ти говорим и да ти ово благовијестим“ (Лк. 1, 19). Свети Оци мисле да Гаврил „принадлежи првом и највишем чину небесних сила, тј. чину серафимском, пошто серафими стоје најближе Богу“ и да је Гаврилова служба „благовешће спасења људског“.²

Свети Архангел Михаило, у Књизи пророка Данила сусреће се неколика пута. На једном мјесту он се назива „велики кнез“ — „а у то ће се вријеме подигнути Михаило велики кнез, који брани твој народ“ (Дан. 12, 1), на другом се мјесту спомиње као „један од првих кнезова“ — „гле, Михаило један од првих кнезова дође ми у помоћ“ (Дан. 10, 13), а Свети Апостол Јуда Михаила назива Арханђелом: „А Михаило Арханђел, када препирући се са ђаволом говораше о Мојсијевом тијелу, не усуди се изрећи хулнога суда, него рече: Господ нека ти запријети!“ (Јуд. 9). У Откривењу Светог Јована Богослова казује се како Архангел Михаил са својим ангелима ратује против аждаје, и у тој бици ангели су збацили демоне и аждаја је бачена на земљу: „И наста рат на небу; Михаил и анђели његови завојштише на аждају, и ратова аждаја и анђели његови; и неоодољеше, нити им се више нађе мјеста на небу. И збачена би аждаја велика, стара змија, која се зове ђаво и сатана, која заводи сву васељену“ (Откр. 12, 7-9). Због неправде, гордости и насиља којим се испунио изнутра ђаво је збачен с горе Божије, казује пророк Језекиљ (Јез. 28, 16).

Христово присуство на овоме свијету, Његово крсно страдање осигурало је људима побједу над смрћу, гријехом и ђаволом. Ваво је својим грехољубљем и страстољубљем прогонио све што је божанско у овоме свијету. У Христовим ријечима: „Сад је суд овоме свијету; сад ће кнез овога свијета бити избачен напоље“ (Јн. 12, 31) — најављен је крај свакој тиранији, крај владавине грехољубља, страстољубља и ђавољубља.

Ово казивање о анђелима и арханђелима и њиховој борби са ђаволом, који клеветом, кушањем и отпадништвом одваја људе од Бога, показује да је ово веома значајна тема у хришћанском учењу. Сама чињеница да је пјесник осјетио потребу да о овој теми поетски казује, открива нам његове духовне хоризонте. Пјесник је, без сумње, био добро образован: познавао је и јеванђељско учење и одређене законитости поетике; поетске форме и стандарде у које је ове значајне мотиве уткивао.

Главни мотив пјесника да поетски проговори о Светом Арханђелу Михаилу и Светом Арханђелу Гаврилу одредио је организацију цијеле пјесме. Ситнији мотиви прешли су из једног сижејног склопа у други и њихова значења су тематски повезана и емоционално интензивирани у рефрену.

¹ *Песн свјатим архистрашијом*, у дјелу: *Српска траћанска поезија XVIII и с почетка XIX столећа*, II, приредио Боривоје Маринковић, Просвета, Београд, 1966, стр. 99-100.

² Епископ Николај, *Охридски ѓролот*, Српска патријаршија, Ваљево, 1991, стр. 229.

„Предел сеј војинствени
Славно призивај,
Архангели и ангели,
Патронов' славјај,
Михаила и Гаврила,
Архистратиги,
Божија служитељи,
Ангелов началници.“

Рефрен „Михаила и Гаврила, /Архистратиги,/ Божија служитељи,/ Ангелов началници/“ — организује све оно што се говори о светитељима, и уводи у ове координате рефрена. Ово понављање даје цјеловитој пјесми семантичку и мисаону обојеност, и омогућава непосредну повезаност претходне и сљедеће строфе. Синтаксичка и семантичка издвојеност рефрена у овој пјесми наводе на констатацију да је пјесма умјетнички уређена, и преко тог рефрена проводи се акт умјетничке комуникације читаоца и дјела.

Док су у првој строфи уткани мотиви којим се славно призивају, архангели и ангели, и њихова војинства, с јаким нагласком на борбу са демонима коју су водили архистратиги Михаило и Гаврило као Божији служитељи и начелници ангела, у другој строфи потпуније се рашчлањују духовне компоненте којим се исказују суштинска обиљежја ових Божијих служитеља.

„Војинство земно, војев небесних,
В помошч взивајте,
Человјеки с свешченики
В молбах вницајте,
Михаила и Гаврила,
Архистратиги,
Божија служитељи,
Нашија наставники.“

За откривање дубине мисли у овој пјесми, духовног свијета кроз који се пројављује Божија творачка сила, веома је значајно сагледати промјене у завршном стиху рефрена: умјесто „Ангелов началници“ налази се „Нашија наставники“. У ријечи „нашија“ исказано је како ови Божији изабраници — анђели, својим добром и својом савршеношћу учествују међу људима, и својом светошћу и светлошћу помажу да се људи утврде у истини и добру. Анђели узносе молитву људи; својим силама у земном војинству и небеском војевању извршавају вољу Божију у спасењу човјека. И свака друга промјена у завршном стиху рефрена и сљедећим строфама показује колико је та промјена усклађена са значењем строфе; том промјеном се силе и савршенства анђела сагледавају у духовном контексту у коме су укључене друге духовне одреднице.

Премјештање чињеница у други духовни контекст и њихова повезаност са значењем које намеће промјена у завршном стиху рефрена, открива се у овој строфи:

„Раби верни со христијани,
Оци со отроци,
Дети, деви и људије,
Вси началници,
Михаила и Гаврила,
Архистратиги,
Божја служители,
О, помошч умољајте.“

У дубини пјесникова ума садржана је мисао која га покреће на пут вјечности. Овдје се осјећа једна „радост живљења и умирања за Христа“ (Фил 1); да се живот проводи у страдањима за Христа, као што је Свети Апостол Павле поучавао: „Јер је вама даровано за Христа, не само да вјерујете у Њега, него и да страдате за Њега“ (Фил. 1, 29). Као „раб верни“, „христијанин“, пјесник живот за Христа осјећа као благослов, па сваку тешкоћу сједињује са љубављу, а кроз молитву Божијим служитељима иште помоћ: „О, помошч умољајте.“

Својство Божије љубави је да све сједињује у себи: све житеље, све грађане, младе и изабране, крепке и убоге, све угоднике и да се тако испуњава јеванђељска заповијест — „љуби ближњега свога као самога себе“ (Мт. 22, 39).

„Жителије со граждани,
Јуноши избрани,
Нишчи, крепки и убоги,
И вси во брани,
Михаила и Гаврила,
Архистратиги,
Божија служители,
Под окриље одавајте с'!“

Ученост писаца српске грађанске поезије привлачи велику пажњу. Они су познавали историјски развитак празновања, богослужења празника према типцима, успомене које чува Црква на свете у години, и својом поезијом су упућивали на житија светих и историју догађаја. Пјесник зна да се празник *Света Три Јерарха* посвећује васељенским учитељима: Светом Василију Великом, Светом Григорију Богослову и Светом Јовану Златоустом. Свети Василије Велики је био знаменит по својој књижевној мудрости, истицао се бесједама из грчке црквене књижевности и живио животом по јеванђељским светим врлинама. Свети Григорије Богослов је јеванђељским учењем учвршћивао Православну вјеру, а својим светим животом показивао како се стиче спасење и живот у Христу. Јован Златоусти био је веома учен у божанској науци, савршен тумач Светога Писма, изврстан говорник, и био је узор живота по јеванђељској љубави и милости. И када је настао спор који је од ове тројице највећи по светости, јавише се сва три заједно, и то не у сну, но на јави, Јовану епископу и рекоше:

„Ми смо једнаки пред Богом, као што видиш, међу нама нема дељења, нити какве год међусобне противности. Сваки од нас одељено, у своје време, потакнут божаственим Духом, написао је одговарајуће поуке за спасење људи. Оно што смо научили скривено, то смо људима предали јавно. Међу нама нема ни првога ни другога. Ако се ти позиваш на једнога, ту су у том сагласна и остала двојица. Зато заповеди онима који се препиру око нас, да прекину спорове, јер као и у животу, тако се и после смрти ми бринемо о томе, да крајеве васељене приведемо ка миру и једномислености. Имајући ово у виду, сједини у један дан нашу успомену, и како теби приличи састави нам празничку службу и другима предај, да бисмо код Бога имали једнако достојанство. И ми ћемо онима који свршавају нашу успомену бити помоћници ка спасењу, јер се надамо да имамо неку заслугу код Бога.“³

Ово казивање садржи историју настанка празника *Свети Три Јерарха* и чува успомену на ова три Светитеља који су књижевном мудрошћу, богословским учењем и подвижничким животом дали образац правоживља. Вјерски обреди у којима се исказује велико поштовање овим јерарсима одавно су утврђени у српском народу. Још је деспот Стефан Лазаревић подигао цркву у Периволији и посветио је овим великим светитељима (јерарсима). Његов биограф о томе овако казује: „А Стефан начини и цркву од основа у Периволији трима великим светитељима (тј. Трима Јерарсима), за сахрањивање архијереја те цркве“.⁴ И у другим мјестима чува се успомена на ове светитеље. Тако „Типик карловачке Горње цркве (16. век) има ова читања у служби трима јерарсима...“⁵

*Песан Свјатим Трим Јерархом*⁶ написана је под снажним утицајем црквеног пјесништва и садржи и поштовање и похвале за њихова добра дјела којим се откривао пут спасења. Ту се пројављује велика радост, казује пјесник, која се уз Давидове гусле може исказати; све се позива „на песније и на хваљеније“. Они су „ученијем благим равно напајали православно-славенску и латинско-немецку јуност“. Литургички карактер ове пјесме побуђује снажнија осјећања на светитеље, и изазива занос према узвишеном.

Сва се тајна свештенства пројављује кроз испуњавање живе Божије ријечи: „Имајући, дакле, Првосвештеника великога, који је прошао небеса, Исуса Сина Божијега, треба да се држимо чврсто вјере коју исповиједамо“ (Јевр 4, 14). Хиротонисано свештенство испуњава службу Божију тако да се увијек наслађује Божијом љубављу. Архијереј као начелник над свештеницима у Христовој цркви, својим призвањем одозго, својом молитвом, и поуком преноси људима оку-

3 Цитат преузет из дјела: Лазар Мирковић, *Хеоршолоџија или историјски развишак и бојослужење празника Православне Источне Цркве*, Београд, 1961, стр. 103.

4 Константин Филозоф, *Живот деспота Стефана Лазаревића*, Старе српске биографије XV и XVII века, превео Лазар Мирковић, Српска књижевна задруга, Београд, 1936, стр. 85-86.

5 Види у дјелу: Лазар Мирковић, *Хеоршолоџија*, нав. дј., стр. 104.

6 *Песан Свјатим Трим Јерархом*, у дјелу *Српска грађанска поезија XVIII и с почетка XIX стољећа*, II, приредио Боривоје Маринковић, Просвета, Београд, 1966, стр. 101-102.

пљеним у Цркви Христову поруку. У српској грађанској поезији налазимо пјеснике који поетски уздижу људе обдарене духом пастирства. *Песн архијерејска*⁷ („Унскија струји злачни“) казује о епископу Петру који је био испуњен Божијом милошћу у пастирском богослужењу. Уз ту пјесму забиљежена је оваква информација: „Во многоденствије и во благоје поспешеније, во жеже на враги победа, преосвјашчењејшему и високодостојњејшему господину Петру Петровичу, Божијеју милостију православному епископу карлштадскому, костајничкому, Лике же и Горбаве, даже до Звониграда, нам же господину и архипастирју всемилостивејшему многаја лета, многаја лета, на многаја лета владико“.⁸ Тихомир Остојић и Владимир Ђоровић припремили су ову пјесму за издавање, и додали ову забиљешку: „Песма је вероватно у вези с његовим постављањем за епископа 1. новембра 1774“.⁹

Сва је пјесма позив на непрекидно богослужење; гдје се вјечне јеванђељске истине спајају са животом, усавршавају и уводе у благодатни подвиг охристо-вљења. То је препјевано у стихове у којима се пастирско богословље призива и кроз литургијску дјелатност уводи у покајање и јеванђељске врлине.

„Пастирски благословљајет,
И Бога умољајет,
Милостију дивно,
Учен’ми благочино,
Сим словесним ликом,
Малом и великом,
Нам’ животогласно.“

Кроз молитву пастира у цркви у сваком човјеку ријечи Христове претварају се у врлину. Благодатна сила пројављује се из ријечи: „Ријечи које вам ја говорим дух су и живот су“ (Јн. 6, 63). У цркви се земаљско и небеско уједињује; молитва Спаситељу постаје храна за вјечност. Пјесник прославља дјелатност овог свештеника као пастира, који својом духовношћу открива суштински дио богослужења.

„Јемуже вси склоно
Вија приклоњајем,
Пастирскија руки
Смирено лобизајем,
Јего поздрављајем,
Здравија желајем,
Во многија веки.“

⁷ *Песн архијерејска* („Унскија струји злачни“), у дјелу: *Српска грађанска поезија XVIII и с почетка XIX столећа*, II, приредио Боривоје Маринковић, Просвета, Београд, 1966, стр. 106-107.

⁸ Цитат преузет из нав. дјела, стр. 438.

⁹ Види у нав. дјелу, стр. 438.

Сва је пјесма у духовном смислу један хришћански поглед на свијет; у њој је исказан однос човјека према свијету. У њој се пројављују мисли Светог Апостола Јована Богослова, да се човјек чува од зла и гријеха овога свијета, да схвати да је овај свијет пролазан. У смисао „И свијет пролази и похота његова; а онај који твори вољу Божију остаје вавијек“ (1. Јн. 2, 17) — уводе нас стихови о пастирском богослужењу; у њој се свака човјекова жеља, свака мисао и свако осјећање, кроз молитву, усмјерава према Богу. Све је овдје исказано на једној идеолошкој равни пастирства; све је засновано на духовном; све је издигнуто изнад физичких ствари и материјалног. Сва се филозофија пастирства своди на есхатолошки карактер личности која има свој циљ — живот у Христу.

Поезија која казује о животу светитеља и светости има моћ да просвјетљује ум и да га води у просторе безгрешне чистоте. То је поезија кроз коју се у сваком човјеку сагледава христолика суштина, све оно што је христолико и боголико, што „облачи у љубав, која је свеза савршенства“ (Кол. 3, 14).

Кроз овакву тематику српске грађанске поезије пројављује се духовност једног народа који је своју судбину везао са судбином Цркве; народа који је имао специфично религиозно призвање. На духовној традицији и култу српских светитеља, у помјереним културним центрима и измијењеној географији, овај народ је откривао властите путеве стваралаштва. Сву ту специфичност носи поезија овакве тематике.

У помјереним културним центрима, изван граница старе српске државе, на подручју сремске Деспотовине, и Средњег Подунавља развија се књижевност српског народа у којој се чува ћирилометодијевска традиција, византијска мисао и умјетност, поетске форме и жанрови старе српске књижевности. Јеванђељско учење и црквени живот постају исходиште тема и мотива српске грађанске поезије.

Српски светитељи, који су свој живот утемељили и укорјенили у хришћанској вјери, живот водили по светим јеванђељским тајнама и врлинама, достигли мудрост којом су се откривали путеви спасења и обожења, остали су трајно забиљежени у поетским списима подунавске књижевности. Духовна виђења пјесника обликована су по специфичним законима и техникама умјетничког стварања. Сва се поетска иконографија личности заснива на приказивању духовних вриједности; сва љепота личности исходи из Божије промисли. У таквим виђењима пјесник налази смисао стваралаштва.

У наведеним пјесмама казује се о арханђелима који су били Божији благовјесници о спасењу људском. Ту су пјесме које упућују на житија светих и историју догађаја, пјесме посвећене васељенским учитељима, који су својом мудрошћу, јеванђељским учењем и животом по светим јеванђељским врлинама, својом светошћу, откривали пут у вјечност. Сва се ова поезија може сагледати на духовној равни са које се открива однос душе према Богу. Из тог односа настаје онај саборни карактер личности, испуњене Божијом љубављу, која своја духовна кретања усмјерава према есхатолошкој перспективи. Из поетског описа таквих духовних виђења настају највеће вриједности ових пјесама.

SAINTS AND HOLINESS IN THE SECULAR POETRY

Čedomir Rebić
science advisor

Abstract: *This essey reveals the participation of saints in the life of Serbs, their martyrdoms and passions by which they strengthened the Christian faith and made a strong connection between the Church and the people. The lives of men and women pleasing unto God who dedicated their lives to the truth of the Gospel are potrayed here, the ones that spiritual tradition of Serbian nation kept true since time immemorial.*

Themes and motifs of holiness and virtuous life created poetical concretisations that inspire our thoughts from things percieveable by senses towards the exalted and beautiful; the ones that lead to religious zeal. Christ's presence in this world, His death and martyrdom by cross, victory over death, sin and devil, and other mysteries of evangelical truth, leads to the source of poetical themes and motifs of Serbian poets. Those themes and motifs reflect the spiritual depth of poetry and the spiritual movement of the poet.

Key words: *Saints, holyness, spiritual heritage, Serbian secular poetry, cultural centres, Church and people*